

PAPP SÁNDOR

Konstantinápoly eleste a magyar forrásokban és a történetírásban*

A magyar történetírásban mindig jelen volt az érdeklődés Konstantinápoly eleste iránt, hiszen az oszmán előrenyomulás a 14. századtól kezdve érzékenyen érintette a magyar hatalmi szándékokat. A Bizánci Birodalom megsegítése, az oszmán állam felszámolása Európában Nagy Lajos (1342–1382) politikai céljai között is szerepelt, s ez az attitűd végig kimutatható a város bukásáig.¹ Ezen általános igazság mellett feltűnő, hogy a magyar történetírás a felvilágosodás koráig, vagyis a professzionális történetírói magatartás meghonosodásáig viszonylag keveset tudott magáról az ostromról. Ennek az oka talán abból a tényből következik, hogy röviddel Bizánc katasztrófája után II. Mehmed szultán nagy jelentőségű támadást intézett a Magyarország kulcsának tartott déli erőd, Nándorfehérvár (Belgrád) ellen, amelynek megvédése valóban élet-halál kérdését jelentett a magyar állam számára, s ezáltal a magyar historiográfiában háttérbe szorult a világtörténelemben természetesen sokkal jelentősebb Konstantinápoly ostroma. Mindez azon szempontok figyelembevételével még izgalmasabb, hogy a város védelmének és ostromának leírásakor többször felmerül a magyar jelentét: állítólag több magyar követség is jelen volt az ostrom idején a török táborban, tárgyaltak a város érdekében, a város falait leromboló ágyúk legnagyobbikát pedig egy Orbán nevű erdélyi magyar készítette a szultán részére.² Ezek mellett van olyan történeti hagyomány is, miszerint a magyar katonai segítség fejében az utolsó bizánci csá-

* A tanulmány a Tempus Közalapítvány Collegium Hungaricum ösztöndíjainak segítségével és a *Mindennapi élet és birodalmi politika a Köprülü-restauráció idején* (OTKA K 109070) kutatási projekt, továbbá az Emberi Erőforrások Minisztériuma, 20391-3/2018/FEKUSTRAT. Szegedi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Kiválósági Központ, Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport támogatásával jött létre. A tanulmány első változata eredetileg a *Konstantinápoly eleste idegen szemmel* című török nyelvű kötet számára íródott, azonban olyan várostörténeti és historiográfiai kérdéseket is érint, amelyek a fenti két kutatási projekt programjával állnak szoros kapcsolatban. A magyar változat kiadását elsősorban a kérdés historiográfiai feldolgozása teszi indokolttá.

¹ Papp Sándor: *Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginning to 1540)*. In: *Fight Against the Turk in Central-Europe in the First Half of the 16th Century*. (ed.: Zombori, István) Budapest, 2004. 37–90.

² Finkel, Caroline: *Osman's Dream. A Story of the Ottoman Empire 1300–1923*. John Murray, London, 2005. 48.

szár, XI. Konstantin Hunyadi Jánosnak átadta volna Neszebár (Mesembria) városát a Fekete-tenger partján.³ Vajon ezek az információk megjelennek-e, s ha igen, mikortól a magyar történetírásban? Az alábbi tanulmány erre a kérdésre keres választ. A munka befejező része pedig kiterjeszti a kutatásokat olyan levéltári és okmánytári forrásanyagra, amely ugyan zömében nem magyar, hanem a Német–római Birodalom területéről származik, ugyanakkor szól a Magyar Királyság törökellenes viszonyáról, illetve arról, hogy az európai katolikus országok, elsősorban a császár, milyen lépéseket készültek tenni Konstantinápoly bukása előtt és után a város érdekében.⁴ Mivel a korszakban még élt a keresztény országok republikájának (*res publica christiana*) eszméje, jogos a feltételezés, hogy a Konstantinápoly ostroma körüli információk, amelyek körben keringtek a nyugati kereszténység udvaraiban, minden érintett ország vezetője számára egyformán ismertek voltak. Ezekből az adatokból ki lehet következtetni, hogy a megmaradt nagyon hiányos kép mennyire lehetett teljes a 15. század közepén.

A historiográfiai kutatásaim témájául szolgáló munkák sorát tudatosan lezártam a 19. század első évtizedeiben, a későbbi munkákat csak szakirodalomként használtam. Döntésemnek az az oka, hogy ekkoriban jelent meg Joseph Hammer-Purgstall nagy hatású művének, az oszmán birodalom történetének az első kiadása.⁵ Az ezután született munkák erősen az ő hatását tükrözik.

*

A korszakból több olyan szemtanú visszaemlékezése maradt meg, amelyek részletesen beszámolnak az ostromról. Ilyen a velencei Niccolo Barbaro, aki velencei hajósebészként élte át az eseményeket, Giacommo Tedaldi firenzei polgárként írta meg visszaemlékezéseit, ilyen volt még Constantin Mihajlović szerb katona, illetve Leonardo de Chio dominikánus szerzetes, teológus és egyházjogász, valamint Mytilene latin érseke, aki megmenekülése után V. Miklós pápának beszámolt a látottakról.⁶ Úgy tűnik, hogy ezekhez hasonló részletes leírás magyar szerzőtől nem maradt meg. A legkorábbi munka Thuróczy János latin krónikája, a *Chronica Hungarorum*, amelynek az 1386–1470 közé eső részét elsősorban kortörténeti szempontból állította össze. A mű szövegének véglegesítése az 1480-as években fejeződött be, s hamarosan Brűnben és Augsburgban is kinyomtatták. A Konstantinápoly ostroma körüli eseményeket összefűzi a hazai történésekkel, amelyek 1444-ben a várnai csatában elhunyt I. Ulászló lengyel és magyar király (1439–1444) halála után álltak elő. Az ország élén Hunyadi János állt kormányzóként (1444–1453) a kiskorú V. László mellett, aki Habsburg Albert magyar király (1437–1439) utószülött (*postumus*) gyermeke volt. Hunyadi pont abban az évben mondott le a kormányzói hatalmáról és adta át a kormányzást a rövid időre Bécsből Magyarországra érkező V. Lászlónak, amikor II. Mehmed előkészü-

³ Uo. 50.; Emecen, Feridun M.: *Fetih ve Kiyamet 1453*. İstanbul, 2013. 208–209.

⁴ A 2018. februári bécsi kutatásaim során feltárt latin oklevelek feldolgozásában a kutatócsoportunk külső tagja, a fiatal klasszika-filológus, bizantinológus-történész, Bara Péter volt a segítségemre. A jelen számban a tanulmány végén közli a két feltárt dokumentumot.

⁵ Hammer-Purgstall, Joseph, von: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. 1–10. kötet. Pest, 1827–1835. (a továbbiakban: GOR.)

⁶ Philippides, Marios – Hanak, Walter K.: *The Siege and the Fall of Constantinople in 1453: Historiography and Military Studies*. Ashgate, 2011.

leteket tett Konstantinápoly ostromára. A király megérkezése idején, „a nyár első hónapja táján a törökök császára, Mahomet fegyvereit a görögök ellen fordította, és a császárral kötött szövetsége és esküje ellenére félelmetes háborút indított egész Görögország ellen”. Szárazföldi és tengeri ostromzárat hozott létre. „Konstantinápolyt, amelyet egykor Byzantiumnak neveztek, a régi császároknak kedvelt gyermekét, a világ úrnőjét. A szomorú várost, amely a keresztény királyoktól segítséget koldult, de amelyet mindenki magára hagyott a veszélyben és a pusztulásban, fegyvereivel és állandó rohamaival egészen meggyötörte, hogy még a nők is kénytelenek voltak részt venni a védelemben.” Thuróczy kiemelte, hogy a szultán a falak alá ásott aknákkal próbálta a falakat felrobbantani. Ugyanakkor megemlíti a tengert összekapcsoló láncokat és hajóhidat, illetve a falakkal szemben emelt hatalmas ostromtornyokat. Az ostrom idejét ötvennégy naposnak írta le, amely után az oszmán hadsereg az egész várost kifosztotta, sok műemlék és kulturális érték ment veszendőbe. Kiemeli a császár, XI. Konstantin hősi ellenállását, és azt, hogy a szultán a fogságba esett városi előkelőket mind kivégeztette, az egyházak ereklyéit a tengerbe süllyesztette.

A munka harminc évvel az események után keletkezett. A szöveg általánosításaiából úgy látszik, mintha a magyar udvari körökben nem sokat tudtak volna Konstantinápoly elfoglalásáról. Feltehető, hogy a fentebb már érintett szemtanú-beszámolók, illetve a későbbben a történetírást olyan jelentős mértékben befolyásoló késő-bizánci görög nyelvű munkák még semmilyen hatást nem mutattak a magyar krónikára.

Párhuzamosságként meg kell említeni a legnagyobb 15. századi németországi történelvlexikográfiai vállalkozást, az ún. *Schedel-krónikát*, amely latinul és németül párhuzamosan jelent meg. A színes képekkel díszített hatalmas kötetet 1492-ben adták ki, amelyben hosszabb beszámoló olvasható Konstantinápolyról is.⁸ A kiadvány összeállítói felhasználták Aeneas Sylvius Piccolomini, vagyis a későbbi II. Piusz pápa *Európa* című művét, de csak részleteiben. Összevetve az *Európa* Konstantinápolyról szóló fejezetét⁹ a *Schedel-krónikával*, megállapítható, hogy Aeneas Sylvius Piccolomini sokkal több információt közölt az ostromról, mint amennyit Thuróczy tudott, vagy ami átkerült a *Schedel-krónikába*. Miután mindkettőnél kimutatható az *Európa* hatása, érthetetlen, hogy az ostrom több részletét ismerő munka tudásanyaga miképpen nem jutott át a további művekbe.

Nem tartozik jelen témánkhoz Piccolomini művének forráskritikai vizsgálata, azt azonban megállapíthatjuk, hogy Leonardo de Chio érsek fogságát és 300 akcsén történő kiváltását, Giustiniani genovai hadvezér ostrom idején történt megsebesülését, majd Pérába való menekülését, illetve az itáliai hajók menekülését érintően Leonardo de Chio mellett Niccolo

⁷ Thuróczy, Johannes: *Chronica Hungarorum*. Augsburg, 1488. (Magyar Országos Széchényi Könyvtár, <http://www.corvina.oszk.hu/corvinas-html/hub1inc1143.htm>); Thuróczy János: *A magyarok krónikája*. Az 1486-ban Augsburgban nyomtatott, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött ősnymotatvány színezett fametszeteinek hasonmásával illusztrálva. Fordította: Horváth János. Budapest, 1978.

⁸ Schedel, Hartmann: *Weltchronik. Kolorierte Gesamtausgabe von 1493*. Einleitung und Kommentar von Stephan Füssel. Weltbild Verlag, Augsburg, 2004. CXXIXr.-CXXXv.

⁹ Nótári Tamás: *A török terjeszkedés állomásai Aeneas Sylvius Piccolomini Európa című művében*. Aetas, 14. (1999) 4. sz. 149–162.; *Enea Silvio Piccolomini über Europa und die Türken Auszüge aus Asia, De Europa, Constantinopolitana clades, Epistula ad Mahometem, 1454–1461*.

https://www.europa.clio-online.de/quelle/id/artikel-3850#_ftn1, letöltve: 2018. február 23.

Barbaro beszámolóját is felhasználta. A Vatikánban olyan elsőrendű források birtokában volt, amelyekből némi okleveles anyagot a saját levélgyűjteményében is megjelentetett.¹⁰

Visszatérve Thuróczy munkájára, mint az ostromot elsőnek bemutató magyar krónikára, sajnos arra kell a figyelmet felhívni, hogy nem találhatunk benne Konstantinápoly ostromát tekintve semmi önállót, ami a magyarországi történeti hagyományból épülhetett volna fel.

Thuróczy krónikája megjelenésének évében másik humanista munka is keletkezett a magyarok történetéről. Szerzője az olasz Petrus Ransanus, aki I. Ferrante Ferdinánd nápolyi király követeként járt 1488 szeptemberében Magyarországon. Címe *Epithoma rerum Hungarorum* (A magyarok történetének rövid foglalata), amelynek a kézírata 1490-ben keletkezett, az első kiadása 1558-ban készült el. A magyar történész vélemény egyfajta korabeli magyarországi útikönyvnek tartja, amelyben a rövid történeti áttekintés mellett egy országleírás olvasható. Ransanus röviden érintette Magyarország természeti környezetét, egyházi intézményeit, gazdaságát és városait. Meglepő azonban, hogy teljesen kihagyta Konstantinápoly ostromát, miközben részletesen elbeszélte Nándorfehérvár védelmét, külön kitérve Hunyadi János életére, követve ebben Thuróczyt.¹¹

A magyar historiográfia úgy véli, hogy a korszak legnagyobb hatású összefoglalója Antonio Bonfini *Rerum Ungaricarum decades* (A magyarok történetének tizedei) című alkotása, amelyet a szerző 1488 és 1497 között állított össze. A magyar történeti források között a középkorra vonatkozóan a 19. századig meghatározó tekintéllyel bírt. A historiográfiai kutatások szerint elsősorban Thuróczyt használta, azonban témánk szempontjából ez a megállapítás nem állja meg a helyét. Terjedelem tekintetében nem több, mint amit Thuróczy írt, azonban művéből látszik – ahogy ez más részleteknél is kimutatható –, hogy sokkal pontosabb információk birtokában volt. A történetet II. Murád (Amurathes) halálával (1450) kezdi, akinek utóda fia, „Mahometes”, aki az Oszmán nemzetség „hetedik királya” (ex Othomanni genere septimus, Rex Turcarum) volt.¹² A későbbi, kora újkori munkák – feltehetően Bonfinire építve – szintén Murád halálával kezdik a Konstantinápoly elesztét bemutató részletet.¹³

¹⁰ A velencei dózse jelentése III. Frigyes császárnak. Velence, 1453. július 27. Aeneas Sylvius Piccolomini: *Opera que extant omnia*. Henrich Petri, Basel, 1571. 710.; *Annales regum Hungariae ab anno Christi 997 ad annum Christi 1564 deducti ac maximam partem ex scriptoribus coevis, diplomatibus, tabulis publicis, et id genus litterariis instrumentis congesti opera et studio Georgii Pray*. (Vol. 3). Wien, 1766. 137–138.

¹¹ Ransanus, Petrus: *A magyarok történetének rövid foglalata*. (közreadja: Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet) Európa Kiadó, Budapest, 1985. Bibliotheca Historia. 169–180.; Ransanus, Petrus: *Minden idők évkönyvei. Corvinus János. Humanista Történetírók*. (szerk.: Kulcsár Péter) Budapest, 41–52.

¹² Antonio Bonfini: *Rerum Ungaricarum decades*. (ed.: Ioannes Sambucus), Francofurti, 1581. 486–487. <https://books.google.hu/books?id=8sc9AAAAcAAJ&pg=PP9#v=onepage&q&f=false>, letöltve: 2018. március 12.; Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*. (ford.: Kulcsár Péter), Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 671–673. Megjegyzendő, hogy az Oszmán szultánok listáján ténylegesen hetedikként szerepel II. Mehmed.

¹³ „Nach dem Todt Amurathis gubernirte sein Sohn / Mahomet der Ander / das Türkische Reich / den der Vater mit der Condition und Bedingung / daß er ein ewiger unversöhnlicher Feind Christliches Namens bleiben solte / zu einem Ergeben eingesetzt / welches er sich bald anfangs seiner Regierung / als ein blutdürstiger Tyrann / mit aller Macht untersinge. Dann nachdem er vor dreyen Jahren Constantinopel den Christen mit Gewahl abdrungen / und darinnen unmentschlicher Weiß tyrannisirt

A hódító szultán nevéhez meglepően dicsőítő jelzőket illeszt hozzá: „hadművészet, lelki nagyság, vadság, megfontoltság, ravaszság tekintetében, viselt dolgainak dicsőségében sokkal előbbre való, mint apja és ősei. Roppant erős hatalomvágy fűtötte, ezért a trón megszerzése után békét kötött a despotával és Paleologus császárral (cum Despote et Pelaeogo Imperatore pacem fecit), aztán átkelt Ázsiába, megtámadta Karamant, Kuniah [Konya] tirannusát (caramanum Iconii), ...” Karamánia legyőzése után elkezdte a megkötött békéket felbontani, előbb Bizáncot fenyegette, a trák tengerszoros mindkét partján egy-egy várat épített, melyekkel elzárta Bizáncot az északról jövő, többek között a magyaroktól (Pannonos) érkező segítségtől. (Ez tévedés és ellentétben áll Piccolominivel, aki tudta, hogy a szultán csak az európai oldalon épített várat.) A bizánci császár kérlette levelein keresztül, hogy ne zárja el a szövetségeseitől, az azonban egy ideig csak védte a maga álláspontját. (Feltűnően hasonló a vélekedése ebben a kérdésben a késő-bizánci Dukasszal, ezért felmerülhet a kérdés, hogy valamilyen módon használhatta-e?¹⁴) Végül pedig nyíltan megtámadta a császárt. A hadi eszközök felsorolása Bonfininél Piccolomini és Thuróczy művéhez hasonlít, nem részletezi a fegyvernemeket, sem a fal rombolására használt harci eszközöket. A török győzelem után a templomok kirablása és a fosztogatás bemutatása teljesen sablonos. A császár halálát röviden említi, azonban kiemeli, hogy becsülettel akart meghalni, ezért az ellenség sűrűjébe vetette magát. A holttestét csak a köpenye alapján ismerték fel.¹⁵

A császár halálának bemutatása nem egyezik meg Piccolomini nézetével, aki a bizánci császárról azt írta, hogy gyáva volt, és menekülés közben érte a halál; de eltér Thuróczytól is, aki csak a halálát említi. Ez azt is jelentheti, hogy másik forrást is használt.

Figyelemre méltó például, ahogy Bonfini a császárt néven nevezi: Paleologus Konstantin, akit Ilona (Helena) szült. Ez a névalak ilyen formában Niccolo Barbaro szemtanú leírásában fordul elő, amely szerint a város elfoglalása idején három prófécia hangzott el, ami előre jelezte a város pusztulását. Ebből az egyik az volt, hogy egy olyan császár fogja elveszteni a várost, akinek az anyját Ilonának (Helena) hívják.¹⁶ Talán ez utalhatna arra, hogy Bonfini is használta Barbarót, mert Piccolomini ostromleírásából ez az elem hiányzik. Bonfini forrásairól szólva tehát megállapíthatjuk, hogy általában sok mindent átvett a magyar krónikairódalomból, itt azonban nem a magyar Thuróczyt, sőt, nem vagy nem kizárólag az alaplúnak számító *Európát* használta. Hatása a későbbi latin és német nyelvű történeti irodalomra hatalmas volt, több megállapítása némi kiegészítésekkel átkerült a kora újkori

/ hat er nach seiner Vorfahren Gebrauch ihme fürgenommen /sein Hyl an Ungarn auch zu versuchen.” Ortelius, Hieronymus – Mayer, Marttin: *Ortelius redivivus et continuatus oder der Ungarischen Kriegs-Empörungen*. Franckfurt am Mäyn, 1665. 47.

¹⁴ Dukas. In: Baán István: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci és kora újkori görög nyelvű forrásai. Fontes Byzantini et Postbyzantini ad res regni Hungariae in saeculis XIV–XVI gestas pertinentes. Balassi Kiadó – Bizantinológiai Intézet Alapítvány, Budapest, 2013. 357.; Dukas: *Tarih: Anadolu ve Rumeli 1326–1462*, trc. Bilge Umar, İstanbul, 2008.

¹⁵ Bonfini: *Rerum Ungaricarum*, 487.; Bonfini: *A magyar történelem*, 672.

¹⁶ „Another prophecy which he made was that when there should be an Emperor called Constantine son of Helen, under his rule Constantinople would be lost...” Nicolo Barbaro: *Diary of the Siege of Constantinople 1453*. Trans. John Melville-Jones, New York, 1969.

<https://deremilitari.org/2016/08/the-siege-of-constantinople-in-1453-according-to-niccolo-barbaro/>, letöltés: 2018. január 24.; „Helena Constantini des kaisers mutter war ein fraw gro glaubens, und gaitlichs gemüets.” Schedel: *Weltchronik*, CXXXr.

némétül írt magyar tematikájú kompiláció-irodalomba, mint például az 1686-ban Németországban, Nürnbergben megjelent magyar történetbe.¹⁷

Kisebb nemzetközi hatást gyakorolt Benczédi Székely István világkrónikája, amely a 16. század közepén keletkezett magyarul, s Lengyelországban nyomtatták ki. A szerző eredetileg ferences rendi szerzetes volt, majd a reformáció egyik vezető személyiségévé vált Magyarországon, előbb Luther Márton, majd a svájci reformáció, azon belül Kálvin János követője lett. 1529-től egy ideig a krakkói egyetemen tanult.¹⁸ Benczédi Székely a magyar történelemről írt fejezetek esetében Thuróczyra hagyatkozott, az egyetemes történeti részletekre nézve pedig a protestáns szellemű, nyugaton megjelent munkákat használta. Ilyen volt például Johannes Carionnak a *Chronicája* (1532), Johannes Funccius *Chronológiája* (1545), Sebastian Münster *Cosmographiája* (1553). Az alábbi részletet a nyomtatvány eredeti ortográfiájával adom vissza: Benczédi Székely az 1447-es évnél megemlítette, hogy Constantinus császár ekkor került hatalomra, nyolc évig uralkodott, és akkor halt meg, amikor a törökök bevették a várost. „1450 Nag Machvmet a’ Török Imperator, regnal harmic eg’ eztendeig. Ez Constantinopolt meg veeue a Constantinostol, es nepet mind le vaguan, Lako heliül azt maganac foglala, kit mint e’ napiglan bir ...”¹⁹ Megemlítette, hogy V. László kiskorú magyar király nagybátyja, Cillei Ulrik [aki mellesleg Brankovics György egyik lányának a férje, s ilyen minőségében II. Murád szultán sógora is volt – P. S.] körülzárta III. Frigyes császár székhelyét, Bécsújhelyet, hogy kieroszakolja V. László kiadatását. A katonai erő eredményeképpen 1452 elején a király kiszabadult Frigyes befolyása alól, aki Bécsbe hívta a magyar urakat. Hunyadi is idejött, s letette a kormányzói címet. Ekkor megkapta a beszercei grófi címet örökjogon.²⁰ Itt, Bécsben ismerkedett meg Hunyadi Kapisztrán Jánossal, aki – Benczédi Székely szerint – a pápa megbízásával keresztes hadjárat szervezésével foglalkozott. Ez azonban csak részben igaz, mert elsősorban a csehek között elterjedt huszitizmus elleni inkvizítori feladattal bízta meg a pápa. Mindenesetre Hunyadi magával hozta, s innentől kezdve ténylegesen folyt a keresztes had szervezése.

„1453 Ez eztendöbe a’ nag’ Machvmet a’ Török Imperator, minden frig’et hatra vetuen meg szalla mind vizen, es mind szarazon Constantinopolt, kit nag’ sok fekues vtan meg vön, holot meg öletec a’ Görög Imperator, mind az vrakal öszue, es minde[n] vitezlő re[n]del öszue. Tovaba meg dulac a’ varost, kibe minden leant es asszon’ nepet meg

¹⁷ „Denk- und Meldwürdig ist hiebey / daß das Orientalische Reich / so mit dem ersten Christlichen Käiser Constantino Magno / als der diese Stadt fundieret und erbauet / sich angefangen auch mit einem Constantino (als diesem Lezten und Unglückseligen) sich geendet; und welches noch mehr ist / so hat auch die Frau Mutter des Lezten / gleich wie des Ersten seine / Helena / in gleichen der Lezte Patriarch / gleich wie der Erste Gregorius geheissen; und also ist es öftters geschehen / daß einige Monarchien und Reiche der Welt / mit denen Namen der Monarchen aufgehöret / mit welchen sie den Anfang genommen; Wie dann auf gleiche Weise / in Occidentalischen Reich / Augustus der Erste / und Augustulus der letzte Römische Käiser gewesen. Han, Paul Condar Balthasar: *Alt und Neu Pannonia, Oder Kurz-Verfaßte Beschreibung Des Uralten Edlen Königreichs Hungarn*. Nürnberg, 1686. 185.

¹⁸ (Benczédi Székely István): *Chronica ez vilagnac yeles dolgairol / Szekel’ Estvan*. Craccoba : nyomtatot Striykoviai Lazar által, Christus szwletesenec M.D.LIX. [1559] esztendeieibe, Szent Görg’ havanak tizedik napian.

https://rmk.hungaricana.hu/hu/view/RMK_I_38/?r=0&pg=8&pg=422&layout=s.., letöltve: 2018. február 20.

¹⁹ Uo. 210v.

²⁰ Uo.

szöplösittenec. Ennek felette a' Czaszarne aszont neg'gie vagata, a' kössiget mind el adata. A' Szent Sophia templomat az ő aldozatiara valasztta, es ömaganac ot fű lako helt rendelete, honnat az egész Görög orszagot mind meg veue a' tengerbe valo szigeteketel öszue. Azert Constantinopol illien modon kele a' Töröc kezebe, ki ez vilagnac feie vala, es hatalmas Imp[er]atorocnak lako helie. De ezt erdömla a' Görögoknec az ő baluaniozasoc, kit az vriste[n] veghetetlenül szokot haborgatni. Azert ez imar a' Romai birodalo[m]nac az ő vas laba feie, ki az agiakbol csenalt labat meg rontia, azaz a' Töröc Imperator meg rontia, a' Nemet Imperatornac az ő birodalmat, mert ez a' Romai birodalo[m]nac eg'ic laba, a' mint Daniel erről bizon'sagot teszen."²¹

„1455 Masod eztendöbe a' nag' Machvmet, hog' meg veue Constantinopolt, el biza magat, es value[n] magat lenni nag' Sandornac nag' kiszülettel meg szalla Nandor Feier varat, kit mikort meg halot volna Budaba az effiu Laszlo kiral', azon eyel eg' Nemet vrnac tanaczabol, ki szökek Budabol, es Beczbe futta, holot Budanac vara ket heetig minden örizesnelkült pusztan alla, ... Azonba a' nag' Machvmet nég' szaz ezer emberrel, mind földről es mind vizről nagon kezde fejer varnac mind torn'ait, es kü falait rontani, kit mikort meg latot volna a' Hvnidi Ianos, iol lehet az Gubernatorsagot le tötte vala, de mind ez által hasznos dolognac vele, hazaia mellet mind halalig tamadni."²² Bár kétségtelen, hogy Benczédi Székely hatása nem jelentéktelen, de összehasonlítható Bonfinivel, amely a témánk szempontjából több magyar nyelvű 16. századi forrás kiindulópontjaul szolgált. Ezek közül az első Heltai Gáspár *Krönika az magyaroknak dolgairól* című műve.

Heltai sajátos szereplője a magyar nyelvű 16. századi történetírásnak és nyomdászatnak. Kolozsváron született erdélyi szász családból, eredeti családnéve Helth volt. A reformáció elterjedésekor az evangélikus vallásról előbb a radikálisabb kálvinista, majd a szentháromság-tagadó felekezetbe lépett át. Fontos volt számára a hite, amelyet terjesztetni akart, de az üzleti tevékenysége, a nyomdászat is. Mivel az erdélyi szászok inkább német nyelvterületen készült magas szintű nyomdai terméket vásároltak, így újabb német nyelvű kiadványok megjelentetése üzletileg nem volt nyereséges. Heltai ebből a megfontolásból fordult a magyar nyelvhez, és saját maga által írt műveket adott ki a magyar olvasók számára. Műveltsége magas szintű volt, a wittenbergi egyetemre járt 1543-tól. Amikor 1568-ban Zsámboki János kiadta Bonfini teljes szövegét, akkor elhatározta, hogy ennek felhasználásával egy magyar nyelvű krónikát ír. Első kiadása a szerző halála után a felesége által vezetett nyomdában Kolozsváron 1575-ben jelent meg. Olvasva az alábbi részletet, könnyen felfedezhető benne Bonfini hatása.

„Azonközbe Amurates, a török fejedelem Croia allatt a táborban igen megbetegüle, és elvitete magát onnét Drinápolyba, és ott meghala, midön írának Krisztus Urunknak születése után 1450. Annak helyébe török fejedelem lön az ő fia, a Mahomet, ki az Othomán nemzetségéből hetedik vala. Ez a Mahomet meghalladá mind a több török fejedelmeket bölcsességgel, okossággal, merész és kegyetlen vóltal, hadakozásokkal, diadalmokkal etc. Mikoron a fejedelemségbe beszállott vólna, nagy kívánsága lön az hadakozásra. Ez okaért a deszpottal és Paleogussal, az görög császárral frigyet tön. Annak utánna mindjárast általméne a tengeren Ásiába, és hadat indíta az Carman, az iconiai fejedelem ellen ki mindenkor Ásiába nagy támadásokat művel vala. Ez ellen hadakozék fél

²¹ Uo. 212v.

²² Uo. 218r.

esztendeig, és megveré aszt. Mikoron eszt a tartományt lecsendesítötte volna, hogy a nagy dolgokat elkezdhetné és véghözvihetné, mellyeket elmében forgat vala, elindítá seregét be Európába, és meg kezdé szegni a frigyet, mellyet deszpottal tött vala. Hogy kedig az viadalokra okot adhatna, és üdövel Konstancinápolt is megszállhatná, kétfelé ott a kesken tengernek parttyán két várat rakata, és nagy hammarsággal azzokat elvégezé. Múvelé kedig eszt az végre, hogy ott Konstancinápolynak elfogná a tengert mindkétfelé, hogy azon semmi segítsége ne jöjhetne a görög császárnak, se Magyarországból, se a két Misiából, se Scithiából. A görög császár gyakorta követeket bocsátván, ellenzi vala a dolgot, de Mahomet mindenkor csavargó beszédekkel tön választ. Azonközbe igen siete az építéssel, és elvégezé az várakat. Hogy elvégeszte volna az várakat, mindjárt bosszú beszédekkel izenni kezdé a császárnak, végre ugyan hadat indíta ellene. És hammarsággal népet hozata Ásiából és Európából mindenfelől, és megerősíté magát, és megszállá Konstancinápolt, és erőssen kezdé aszt löttetni mind vízről, mind a szárazról, és igen kezdé az várust mindenképpen víttatni, hogy a görögök olyan nagy munkálódásban lőnek belől, hogy még ételekre való szabadságok nem lehete. Ledötté sok tornyokat, és sok helyen a várasnak körítéseit. Belől éjjel-nappal árkokat ásának, és töltéseket töltének, és úgy óltalmazák vala magokat a kegyetlen ellenség ellen. De akar mint forgolódnának és veszédnének az váras-ba, és mególtalmaznák magokat, azért ugyan semmit nem használnak velle, mert a török megvövé az várust a megszállásnak ötvenedik napján, az Mahomet birodalmának kedig harmadik esztendejébe. Nagy kegyetlenséget mutata az várasba, mert senkit nem kímélle, hanem mindent levágata. Megfertesztete mindent az várasba, kiváltképpen kedig az egyházakat és a szüzeket. Nagyobb kegyetlenség soha nem lehetett, mint ott lőn a törökektől. A császár, Paleologus Constantinus, az Ilona asszony fia, erőssen vív vala az ő népek között, és ugyanazzok között levágák őtet. Lőn kedig ez, mikoron írának Krisztus Urunknak születése után 1453. Akkoron foglalá Mahomet diadalommal a császári széket magának az egész római császár allatt való népeknek nagy szégyenekre és nagy bánattyokra.”²³

A fenti szövegrész tartalmában nemigen tér el Bonfini mintájától, újabb adalék nincsen benne, mégis feltűnő, hogy például a földrajzi és személynevekben pontosabb alakot találunk, mint az alapforrásban.

A 16. században a magyar irodalomban is feltűnik Konstantinápoly eleste, elsősorban olyan művekben, amelyek Hunyadi Jánosról szólnak, de ismert olyan vers is, amely az oszmán szultánok történetét mutatja be.

*A Török császárok krónikája*²⁴ a 16. század második felében keletkezett, szerzője nem ismert, de az irodalomtörténet-írás Baranyai Decsi János művének tartja.²⁵ A humanista szerzőnek több, az Oszmán Birodalmat érintő latin és magyar nyelvű történelmi és politikai műve ismert. A legjelentősebb egy latin krónika, amely Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem Ha-

²³ Heltai Gáspár: *Krónika az magyaroknak dolgairól*. Sajtó alá rendezte Kulcsár Margit, a bevezetőt írta Kulcsár Péter. Magyar Helikon, Budapest, 1981. 245–246. Bibliotheca Historica.

²⁴ Orlovsky Géza: *Régi magyar költők tára*. 12. kötet. (1587–1600). Balassi Kiadó, Budapest, 2004. 505. In: *Régi magyar költők tára*. XVI. századbeli magyar költők művei. Új folyam. (sorozatszerkesztő: Szentmártoni Szabó Géza)

²⁵ Uo. 231–235.; Fodor Pál: *Apokaliptikus hagyomány és „aranyalma” legendája. A török a 15–16. századi magyar közvéleményben*. Történelmi Szemle, 39. évf. (1997) 1. sz. 21–49.

vasalföld felszabadítása érdekében indított 1595. évi győztes hadjáratáról szól.²⁶ Szintén a témához köthető az a magyar nyelvű oráció, vagyis ünnepélyes beszéd, amelyben a törökök elleni háború szükségességét fejtette ki.²⁷ *A Török császárok krónikája* forrásaként többek között a 16. századi török háborúkkal kapcsolatban nagy irodalmi tevékenységet kifejtő sziléziai államférfi, Nicolaus Reusner válogatott beszédgyűjteményét is felhasználta.²⁸

Reusner igazi polihisztor volt, azonban a történeti érdeklődésén és munkásságában erősen látszott a magyarországi, erdélyi szász származás lenyomata. Többek között összeállított egy kötetet a magyarországi török–magyar összecsapásokról és ostromokról. Ebben a kötetben az első írás Christophorus Richerius Thorigneus 16. századi francia királyi titkár kompilációja Konstantinápoly ostromáról.²⁹ De megjelentetett egy hatalmas, török témájú latin levélgyűjteményt, amelynek az egyik kötetében jelent meg először Szapolyai János magyar király és I. Szülejmán szultán szerződése, amelyről később kiderült, hogy hamisítvány.³⁰

Hogy a fentiekén kívül Baranyai Decsi János pontosan miket is olvashatott a török szultánokat bemutató versének írásakor, nem tudjuk. A Konstantinápoly ostromát érintő sorok a következők:

„31. Nyolcadik³¹ császárnak másod Mahumet neve,
az velencéseket tengeren ő megvere,

²⁶ Joannis Decii Barovii: *Commentariorum de rebus Vngaricis*. (Dec. X. D. XI. Liber 1. 2.) Pest, 1865. (kiadta: Toldy Ferencz) Monumenta Hungarica Historiae, Scriptorum. II. oszt. XVII.; Baranyai Decsi János: *Baranyai Decsi János magyar históriája (1592–1598)*. (fordította: Kulcsár Péter) Európa Kiadó és Helikon Kiadó, Budapest, 1982.

²⁷ Balázs Mihály – Monok István – Varga András – Tar Ibolya: *Baranyai Decsi Jánosnak a török elleni háborúra buzdító beszéde*. Lymbus. Művelődéstörténeti Tár II. (Lymbus füzetek 11.) 37–100.

²⁸ Reusner, Nicolaus: *Selectissimarum orationum et consultationum de bello Turcico*. Vol. IV. Leipzig 1595.; Orlovsky: *Régi magyar költők tára*, 231–235.

²⁹ *Expugnata a Mahomete, Turcarum tyranno, Costantinopoli XXIX Maii Anno MCCCCLIII narratio*. Christophorus Richerius Torichneus, Seno, Cubiliaris Regius et Cancellarius Franciae. In: *Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus a capta Constantinopoli usque ad anno MDC. bello militiaeque gestarum Narrationes illustres variorum et diversorum auctorum recensente Nicolao Reusnero iurisconsulto, et comita palatino caesareo concil. Sax. Francofurti MCXIII.*; Újabb kiadása: *Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus a capta Constantinopoli usque ad anno MDC. bello militiaeque gestarum Narrationes illustres variorum et diversorum auctorum recensente Nicolao Reusnero iurisconsulto, et comita palatino caesareo concil. Sax. Francofurti MCXIII. Recusae Colocae DCCLXX.*

³⁰ „Copia iuramenti sive confoederationis inter Joannem Regem Hungariae et Solymannum Imperatorem Turcarum initi Anno Christi MDXXX.” Reusner, Leorinus Nicolaus: *Epistolarum Turcicarum*. Libri VII. Francofurti, 1599. 91–92.; Papp Sándor: *Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien, 27–51.; 2003.; Papp: *Hungary and the Ottoman Empire*, 79–82.

³¹ Mint Bonfininél megjegyeztem, ő II. Mehmedet az oszmán uralkodók sorában hetediknek számította, vele ellentétben Baranyai Decsi azonban nyolcadiknak. Ez arra vezethető vissza, hogy nyugaton a 15. század elején, 1402-től kialakuló interregnum idején I. Mehmed (1389–1421, ur. 1413–1421) előtt és mellett a hosszabb-rövidebb ideig uralkodó testvéreit (Szülejmánt, Muszát és Musztafát) is szultánnak tekinthették. Például az európai területeket birtokló Szülejmán Cselebit (vagy Emírt) (1377–1411) ezért tartották sokáig I. Szülejmán szultánnak.

Vízi erőt tengeren ő elsőben szerze.
 32. Constantinápoli is azután ő megszállá
 Négyszázezer néppel erősen ostromlátá,
 ötvennégy nap után ugyan kezébe hajtá.
 33. Nándorfejevárat aztán ő megszállá,
 De Hunyadi János onnat ötet elhajtá,
 Halálával Magyarországot oltalmazá.”³²

Az oszmán szultánok történetének verses magyar nyelvű krónikája mellett nem meglepő, hogy a hazai népesség mind az oszmán császárok, mind a velük kapcsolatos események története iránt erősen érdeklődött. Ezt igazolja például a brassói templomi falakrónika, amely egy 16. századi latin nyelvű műre megy vissza. A brassói lakosok ezen a kronologikus felsoroláson minden istentisztelet idején láthatták Konstantinápoly elestének az évszámát.³³

A 17. században már a magyar nyelvű krónikáirodalomban is feltűnik Konstantinápoly ostroma és elfoglalása. Gersei Pethő Gergely (1570?–1629) életének nagyobb részét a magyar koronához tartozó Szlavóniában és Horvátországban töltötte. Műve, a *Rövid magyar kronika* a magyarok történetét meséli el 373-tól, a hunok Magyarország területén történt megjelenésétől egészen 1626-ig. A munkát többször kiadták, először Bécsben 1660-ban. Családja és önmaga is hűséges volt a Habsburg-dinasztiához mint magyar királyhoz, s ez az alapállás meglátszik a *Rövid magyar kronika* tárgyalásmódjában is. Ennek alátámasztására kiemelendő, ahogy az oszmán kapcsolatokat jól kihasználó és a magyar király ország részére támadó erdélyi fejedelmek és király elleni felkelők tetteiről elítélően emlékezik meg.

A témánkra vonatkozó részlet, szokás szerint, azzal kezdődik, hogy V. László Magyarországra érkezett. Pethő leírta Konstantinápoly ostromának pontos idejét: április 9-én kezdődött és május 29-én fejeződött be. Ez nem egyezik meg a szemtanú Niccolo Barbaro leírásával, aki az ostrom pontos kezdetét április 5-re teszi, miközben 9-én a török flotta vonult fel.³⁴ Kiemelte, hogy a szultán az érvényes békeszerződést figyelmen kívül hagyva indított támadást a város ellen. A görög császárt „Constantinus Paleologout mind az Urakkal és mind a Vitézlő rendekkel edgyütt meg öleté, a’ császárnét megfogá, és a’ Kösséget mind el adatá.” Mint minden keresztény írónál, nála is jelentősége van annak, hogy a „Szent Sófia” templomot a szultán dzsámivá alakíttatta át. Hozzátette, hogy a szultán elfoglalta egész Görögországot a szigetekkel együtt. Jelentős új információ, hogy mivel a város a császárok lakóhelye volt, ezért a szultán az elfoglalása után magát is elkezdte császárnak hívatni.³⁵ Összegezve megállapítható, hogy Benczédi Székely hatása mélyebben kimutatható Pethő krónikájában, mint Thuróczyé.

A 17. században megszorodnak a Konstantinápolyt érintő magyar beszámolók, melyek elsősorban a diplomáciai úton járó követeknek tudhatók be. Ezekre most nem térek ki, a Habsburg, magyar és erdélyi követségek Konstantinápoly-képéről egy másik írásomban ké-

³² Orlovsky Géza: *Török császár krónikája*. In: Régi Magyar Költők Tára. XII. Balassi Kiadó, Budapest, 2004. 505–529. Ebből 506. o., 32–33. strófa.

³³ Szegedi, Edit: *Geschichtsbewußtsein und Gruppenidentität. Die Historiographie der Siebenbürger Sachsen zwischen Barock und Aufklärung*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 2002. 164.

³⁴ Barbaro: *Diary of the Siege of Constantinople 1453*.

³⁵ Pethő Gergely: *Rövid magyar krónika*. Kassán, 1753. 75–76.

szülők referálni.³⁶ Nem hagyhatom azonban említés nélkül az első, 1688-ban Lőcsén nyomtatásban is megjelent rövid Konstantinápoly-leírást, amely egyedülálló a magyar irodalomban. A szerzőjéről nem tudunk semmit. Egyelőre a forrásairól sem. Van a szövegben néhány részlet, amely arra utal, hogy a szerző saját élmények mellett nyomtatásban megjelent forrásokat is használt. Elképzelhető például, hogy Salomon Schweigger hatalmas útleírása is volt a kezében.³⁷ Például ahogy közelít a város felé, feltételezhető, hogy a saját élményeit adja vissza: „Távolról gyönyörűnek látszattatnak [az épületek], mert hovatovább közelgetvén, mind az utcák s mind a házak feljebb-feljebb látszanak vala, hogy úgyannyira, hogy minden épületek (az sok ciprus fa között) ablakjaival tekinteteseek. A házak héjazatai megékesítettek sokféle mesterséges csatornákkal, mely ékes különb különb féle épületekkel és zöld árnyékozással távolról mind szebbnél szebbnek tetszenek.”³⁸ A szerző ismerhette a klasszikus irodalmat, leírta, hogy például 1452-ben nagy tűzvész tombolt Konstantinápoly-ban, amelynek a híres, 120 000 kötetet számláló könyvtár is áldozatul esett. Szokás szerint bemutatta a Szerájt és az Aya Sofyát (Szent Szófia), de mindegyiknél egyedibb a Héttorony leírása. Tudta, hogy Ibrahim szultánt (1640–1648) (a beszámoló írása közben regnáló IV. Mehmed szultán (1648–1687) apját) miképpen hurcolták a vesztőhelyére, ahol megfojtották, sőt még arról is tudott, hogy II. Oszmán (1618–1622) is ugyanitt ugyanilyen véget ért 1622-ben.

A Héttorony foglyairól nagyon szemléletes képet ad. Ezek mind a szultán rabjai, akik csak az ő kegyessége vagy egy másik rabbal történő kiváltás útján szabadulhatnak meg. A Héttoronyban nem kínoztak senkit, ellátásukra naponta 15 oszporát vagy akcsét használtak fel, ami egyharmad tallérnak felelt meg.

A Héttoronyban őrizték a dzsámik bevételeit, amelyek hatalmas összegre voltak tehetőek. Ezt a pénzt azonban csak a vallás oltalmára lehetett fordítani és nem is mertek ehhez hozzányúlni, mert „kevés nemzet találta, ki hűségesebb volna az töröknel”.³⁹ A foglyokat összeláncolva tartották. Érdekes, hogy a láncot török szóval fejezte ki az ismeretlen szerző (csincsirrel = zincir ile = láncsal). Ez különösen az éjszakai pihenés idején volt nagyon kellemetlen. Két keresztény kápolna volt megtalálható a Héttoronyban, egyik ortodox, a másik katolikus hívek számára. A katolikust Szent Antal nevére szentelték, nem volt benne semmilyen templomi felszerelés, de a foglyok nagyon áhítatosan viselkedtek benne. Mivel

³⁶ Papp Sándor: *Habsburg, Macar Elçilikleri ve İstanbul Hakkındaki Kanaatleri*. Osmanlı İstanbul – Ottoman İstanbul, Uluslararası Sempozyum – VI International Symposium – VI. 11–13. Mayıs 2018 / May 11–13 2018.

³⁷ Ezt a megállapításomat elsősorban arra építem, ahogy a várost hasonló tematika szerint mutatta be, vannak azonban jelentős eltérések is. A város előtörténetét érintve ugyanúgy sorolja fel Konstantinápoly elődjének neveit, Anthusa, Antonia, azonban már Byzantium csak nála olvasható, míg a többi elnevezés, amely Schweiggernél megtalálható, itt hiányzik. Ugyanakkor a lakosság számát, a templomok, dzsámik, utcák számát és más statisztikai adatokat eltérően adta meg. „Die Stadt Constantinopel hat vielerley Namen bey den Historicis / daß sie genannt wird Byzantium / item Anthusa / Aethusa / Antonia / Nova Roma, die Türcken nennens Stambol / von dem Griechischen Wördlein *istin polin*, daß ist in die Stadt...” Schweigger, Salomon: *Ein neue Reiss Beschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*. Christoph Lochner, Nürnberg, 1639⁴, 103.

³⁸ Névtelen: *Konstantinápoly városának rövid leírása*. In: Magyar gondolkodók, 17. század. (szerk. Tarnócz Márton) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979. 1163. Magyar Remekírók.

³⁹ Uo. 1176.

nem volt harangjuk, a harangozás idején a rabláncukat verték össze, amely meszsire elhangzott a tengeren. A lelki gondozásukat a galatai jezsuiták végezték.⁴⁰

A 17. század végén és a 18. század elején megkezdődött Magyarországon is a történetírás nyugati szemléletű professzionális formája. Elkezdtek gyűjteni a történelmi forrásokat is, elsősorban kéziratok kötetekben, majd nyomtatásban, és megjelentek az első modern szemléletű, jegyzetapparátussal rendelkező történelmi művek. E történészek közé tartozik a trencsényi jezsuita kolostorban élő Schmitt Miklós, aki több más műve mellett latinul írta meg az Oszmán Birodalom első magyar összefoglalását kilenc kötetben.⁴¹ A munka nem más, mint széles forrásbázison készült kompiláció, ami azonban a korban elérhető összes jelentős forrás és feldolgozás felhasználásával jött létre. A könyv kiadása előtti három évszázad könnyunyomatása és a latin nyelv tudományos körökben való egységes használata biztosította Schmitt számára, hogy olyan elsőrendű forrásokra tudott építeni, amelyek ma is megkerülhetetlenek. Ilyen volt például Leonklavius (Löwenklau) török története, amely Neşri és Oruç oszmán krónikáira építő latin és német feldolgozásokból jött létre.⁴² Emellett szerepelnek a forrásai között a 18. században megjelent bizánci krónikák is, illetve ezek latin fordításai, úgymint Chalcocondylés, Sphrantzés művei, de még nem ismerte Dukas, Kritobulos és Mararios Melissénos (Pseudo-Sphrantzés) krónikáit. Ezek mellett használta a latinul már akkor is három évszázada kinyomtatott szemtanú-leírást, Leonardo de Chio (Leonardus Chiensis) beszámolóját. Konstantinápoly ostroma az oszmán történet első kötetében 17 oldalt foglal le.

Schmitt Miklós nagy művét érdemes összevetve elemezni egy hasonlóan jelentős magyarországi eredetű, ámde német anyanyelvű történetíróéval, Ignaz Aurel Fesslerével, aki 10 kötetben foglalta össze Magyarország történetét.⁴³ A kettejük közötti alapvető különbség nem a két munka megjelenése közötti szűk ötven év, hanem a felekezeti irányú megközelítés. Schmitt jezsuitaként a katolikus szemléletet képviselte. Fessler ezzel szemben hosszú kapucinus rendtagsága után kilépett a rendből, és evangélikus lett. Nagyszámú, 31 megjelent munkája közül négy magyar vonatkozású. A most tárgyalt magyar történetét Oroszországban, Szaratovban írta. Hamarosan mint a Volga menti oroszországi németek evangélikus szuperintendense, vagyis püspöke tevékenykedett. Nem meglepő tehát, hogy a katolikus egyház és a pápa szerepét Konstantinápoly ostroma bemutatásakor is kritikusan szemlélte. Forrásbázisát Dukas krónikájával tovább szélesítette. A Konstantinápoly ostromáról szóló rész húsz oldalt tesz ki, és nagyon színvonalas.

Schmitt az eddigi hagyományok szerint szintén II. Mehmed (1444–1446, 1451–1481) második trónra lépésével kezdi az események bemutatását. Amikor az új szultán hatalomra került, királyok és fejedelmek követői jelentek meg előtte, ezek között volt a bizánci császár embere is.⁴⁴ A császár és a szultán közötti első vitapont a bizánci udvarban nevelkedett Oszmán-házi hercegnek, Orhán Cselebinek a tartásdíját érintette, amelyre a szultán évi 300

⁴⁰ Uo. 1167–1168.

⁴¹ Schmitt, Nicolaus: *Imperatores Ottomanici a capta Constantinopoli, cum epitome principum turcarum*. Pars I–IX. Tyrnaviae, 1747. Typis Academicis Soc. Jesu.

⁴² Leunklavius, Johannes: *Neuwe Chronica Türkischer Nation*. Frankfurt am Main, 1590. 25. A munka eredetileg latinul íródott, majd németre fordították. Ld. Löwenklau, Johannes: *Historiae Musulmanae Turcorum*. Francforti, 1591.

⁴³ Fessler, Ignaz Aurel: *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen*. Bd. I–X. Leipzig, 1815–1825.

⁴⁴ Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 33.

ezer akcsét volt kénytelen költeni. Fessler tévesen azt hitte, hogy Orhán I. Bajezid szultán (1389–1402) unokája és Szülejmán Cselebi fia.⁴⁵ Mint tudott, apja Sehzáde Kászim Cselebi, I. Mehmed (1413–1421) szultán testvérének a fia volt, és már menekültként látta meg a napvilágot Konstantinápolyban (Chalcocondylés, Dukas). A trónra lépés utáni időszakban II. Mehmed Karamánia ellen fordult, ezért a bizánci diplomácia úgy vélte, hogy ki lehet erőszakolni nagyobb tartásdíjat a szorult helyzetben lévő szultántól. Fessler úgy tudta, hogy Ruméliából többen jöttek Konstantinápolyba és jelezték, hogy elismernék Orhán Cselebit törvényes uralkodónak, ő azonban nem merte vállalni a kockázatot. Dukas krónikája szerint maga a bizánciak által „megvásárolt” nagyvezír, Csandarli Halil közölte velük, hogy ha Orhánt elismerik szultánnak Ruméliában, és segítséget kérnek nyugatról, elsősorban a magyaroktól, ez csak meggyorsítja a város pusztulását, és megerősíti II. Mehmedet.⁴⁶ A későbbiekben többször lesz arra is utalás, hogy a magyarok és az oszmánok között 1451-ben létrejött a béke, amely még 1453-ban is érvényes volt. Makarios Melissénos pedig egyenesen úgy tudja, hogy a császár Brankovics György despotát kérte fel a két fél, a magyar és a török közötti közvetítésre. Ennek a megkötött békének akkor lesz majd jelentősége, amikor arról értekezünk, hogy az ostrom idején milyen okból jelent meg két magyar küldöttség a török táborban. A források arra is utalnak, mintha a Hunyadi és II. Mehmed között létrejött békében külön kitértek volna Konstantinápoly sérthetlenségére.⁴⁷

Az ifjú szultán hatalomra jutása körüli követjárások és a békék megújítása teljesen rendjén való az oszmán államban. Dukas bizánci történetíró ismertette a szerb despotával folytatott tárgyalásokat, s kiemelte, hogy közte és a szultán között békeszerződés jött létre. Ugyanakkor felsorolta, hogy ki mindenki fordult békéért a szultánhoz: „Hasonlóképp Vlachia lakosai és a bolgárok meg a szigetek lakói: mytilénéiek, chiosiak, rhodosiak, galatai genovaiak mindenholnan érkezve ajándékokkal hódoltak a valóban testet öltött démonnak, és miután megkapták a hihetőnek tűnő ígéreteket, eltávoztak. Miután tehát mindent jól elintézt a gonosz, ahogy csak kitervelte, és színelve, békés magatartást tanúsított az összes keresztények iránt, sőt magával Magyarország kormányzójával, Jánossal is háromévi békét biztosított magának...”⁴⁸ A béke létrejöttét a neves Joseph Hammer-Purgstall is tényként kezelte.⁴⁹ A fenti leírásoknak bizonyára valós alapja lehet, hiszen ismerünk okleveles bizonyítékot is arra, hogy Brankovics György 1449-ben békét közvetített II. Murád és Hunyadi János között hét évre. Ebben az alábbi feltételek szerepeltek: Szerbia és Havasalföld csak az adó felét fizeti meg és feleannyi fegyverest állít ki a töröknek, mint korábban. Bosznia teljes adót fizet, de az eddig elmaradt összegeket nem kell megfizetnie.⁵⁰ Az említett békefeltéte-

⁴⁵ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 772.

⁴⁶ Uo. 773–774.

⁴⁷ Makarios Melissénos (Pseudo-Sphrantzés): *Chronicon maius*. In: Baán: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci, 441., 443.

⁴⁸ Dukas. In: Baán: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci, 356–357.

⁴⁹ GOR I. 502, GOR IX, 282, Nr. 73.

⁵⁰ „Veritus enim, ne Hungari, fancite, cum urcic Pacet, injuriae illius, quam proregi attulisset, memores totam belli molem in se converteret, ita rem suspicionibus, ac occultis fraudibus in texuit, ut certissimum utrinque bellum, metueretur.” Pray, Georgius: *Annales Regum Hungariae ab anno Christi CMXCVII. ad annum MDLXIV*. Vindobonae, 1766. 145. „Der Despot aber, um dem Zuge Hunyads vorzubeugen, ging (1449) demselben, mit dem Geiselsohne entgegen, bath freudschäftlich sein Unternehmen ab, erbot sich den Frieden mit den Türken zu vermitteln, huldigte dem ungarischen Reiche,

lek hiába voltak hét évig érvényesek, a békekötő uralkodók halálával érvényüket veszítették, kezdeményezni kellett az új békeokmányok kiállítását. A görög forrás szerint II. Mehmed trónra lépése után ezt azonnal meg is tették a felek, feltehetően a korábbi feltételek alapján. Ha ez tényleg igaz, akkor ebből még további következtetéseket is le lehet vonni. Mivel ismert az 1444-ben született magyar–oszmán békeszerződés két fordítása, amely nagyon hasonló feltételeket tartalmaz,⁵¹ úgy vélem, hogy az 1449-es és az 1451-es szerződések ugyanazon feltételrendszer szerint jöttek létre. Talán az egyetlen újdonság Konstantinápoly sértetlenségének garantálása lehetett, ha ez ténylegesen szerepelt a béke szövegében.

Fessler szerint, amikor megszületett a béke Karamániával, a visszatérő szultán megvonta Orhán tartásdíját, és gyorsan felépítette Anadulu Hisarival szemben Rumeli hisarit. Ez a mozzanat annyira fontos, hogy minden beszámoló kitér rá. Schmitt Miklós Rumeli Hisari építéséről tudott, és arról is, hogy a bizánci császár követségén keresztül szerette volna a szultánt a város elleni fellépésétől eltántorítani.⁵²

und erfüllte sein Versprechen im Betref des Friedenvertrages, der noch im Maimonate zu Senderow auf sieben Jahre beschlossen ward. Die Bevollmächtigten bei diesem Vertrage waren: von der ottomanischen Seite, der Despot Georg, von der ungarischen aber, der Palatin Ladislav von Gara, und Niklas Ujlak der zweite Woywod aus Siebenbürgen. Die Bedingungen bestunden darinn: die verheerte und besiegte Landschaft Siebenbürgen (a szerző szerint ez tévedés, itt Valachei vagy Moldau állt), soll wie das Königreich Servien, nur die Hälfte des sonst bestimmten Zinses dem Sultan jährlich abtragen, und die Hälfte Soldmiliz zur Hilfe geben. – Das Königreich Bosnien hingegen, zinsset den ganzen bedingten jährlichen Tribut, die sonst ausstehende Schuld aber wird diesem Lande zu Theil nachgesehen, und so oft es den Uiberrest erlegt, wird solcher von Sultane bescheinigt; sollte aber der Sultan sein Wort nicht halten, dann stünde es dem Könige aus Bosnien frei, weitere Anstalten hierüber zu treffen; die ganze benannte Gegend von Siebenbürgen, auch das Königreich Raszien und Bosnien, darf durch die ganze Zeit des Stillstandes auf keinerlei Art und Vorwand von der Türken beunruhiget werden; endlich damit die ungarische Hrozarier (Räuber) und die türkischen Streifer vom allen Muthwillen abgehalten werden, soll beiderseits dafür gesorgt und gewacht sein.” Schimek, Maximilian: *Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama*. Wien, 1787. 122–123. A 2. lábjegyzetben ez áll: „Diplom in dem k.k. Hausarchive mit einem von dem Despote Georg beigedrückten Sigill Num. 3.” A bécsi kutatásaim eredményeképpen megállapítható, hogy a kérdéses okmány soha sem lehetett a bécsi állami levéltárban. Ennek az okmánynak két példánya ismert, az egyik a belgrádi, a másik a budapesti gyűjteményekben. Magyar Országos Levéltár Magyar Nemzeti Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (U szekció) • Jugoszlávia • Arhiv Srbske Akademije Nauka i Umetnosti Beograd • Istoriska zbirka (U 798) • 274876,

<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/160037/>, letöltés: 2018. március 11.; MOL MNL, Diplomatikai Levéltár (Q szekció) • Kincstári levéltárból (E) • MKA, Neo-regestrata acta (Q 311) • 14259, <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/160036/>, letöltés: 2018. március 11.; GOR I, 281. Nr. 62; Szalay László: *Magyarország története*. III. Budapest, 1865². 115–116.; Noradounghian, Gabriel: *Recueil d’actes internationaux de l’Empire ottoman. Traités, conventions, arrangements, déclarations, protocoles, procès-verbaux, firmans, bérats, lettres patentes et autres documents relatifs au droit public extérieur de la Turquie*. I. Paris – Leipzig – Neuchatel, 1897. 14. Nr. 59.; Teleki József, gróf: *Hunyadiak kora Magyarországon*. XI. Pesten, 1855. X. 243–244.

⁵¹ Papp Sándor: *II. Murád szultán és I. Ulászló lengyel és magyar király 1444. évi békekötése*. Acta Historica. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, 109. (1999) 47–62.; Papp, Sándor: *Der ungarisch-türkische Friedensvertrag im Jahre 1444*. Chronica, Annual of the Institute of History University of Szeged. 1. évf. (2001) 67–78.

⁵² Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 33–34.

Mindkét tárgyalat műben olvashatunk II. Mehmed ágyúöntő mesteréről, aki előbb a császár szolgálatában állt, de a rossz fizetése miatt átlépett a szultán szolgálatába. Orbán ágyúöntő mestert Fessler magyarnak tartotta, annak ellenére, hogy a bizánci történetírók nem egységesen osztották ezt a nézetet. Van, aki Daciából származónak mondta, amely Erdély klasszikus neve volt. Az etnikumát a daciai származás sem oldja meg, hiszen az ott élő népek alapján lehetett német, román és magyar is.⁵³ Érdekes, hogy a jezsuita Schmitt számára Orbán nemzetisége nem volt kérdéses, csak visszaadta szó szerint Chalcocondylés forráshelyét, aki csak Daciából való Orbánt mond.⁵⁴ Ugyanakkor Dukas egyértelműen magyarnak tartotta, minden megszorítás nélkül, mely alapján inkább a magyar eredet honosodott meg a szakirodalomban.⁵⁵

Fessler elítélően szólt arról, hogy a város védői elrejtették a kincseiket, ahelyett, hogy a város védelmére fordították volna azt. Elsőként említette a magyar történetírásban, hogy a császár Hunyadi Jánost szerette volna megnyerni a város felmentésére. Ennek érdekében két tengerparti város közül egyet, Selembríát (Silivri) vagy Mesembriát (Neszebar) is ajánlott neki. Ezt az adatot Fessler Sphrantzés munkájából emelte ki.⁵⁶

Ennél a pontnál kicsit vissza kell térni a kiindulópontunkhoz, II. Mehmed trónra lépéséhez, illetve ahhoz, hogy különböző országok követségei megjelentek a szultán udvarában. Geórgios Sphrantzés *Chronicon minus* műve szerint (amely leírást a Sphrantzést a 16. században kiegészítő és folytató Makarios Melissénos is átvett) valamikor 1452 decembere előtt a magyar követek a következőket mondták a Portán: „Azzal a feltétellel kötöttünk mi is barátsági szerződést veletek (1451. november 20-án), hogy tiszteletben tartjátok a Várossal kötött barátságot is, ha pedig nem, felbontjuk.” A görög szerző szerint a válasz az volt, hogy mivel a törökök a várat bevették, a magyarok tegyenek, amit akarnak. De ha nem sikerült volna az ostrom, akkor a békére hivatkozva ezt az indokot használták volna annak magyarázatára, hogy elvonultak a város alól. Egyedül Sphrantzés és Ioannes Kantakuzénos tudta, hogy Hunyadi maga kérte a császártól a segítség fejében az egyik várat, s akkor, a császár vazallusa lévén, megvédte volna a várost. A császár neki is adta Mesembriát, amelyről az adománylevelet, a chrysobullost is elkészítették, melyet el is jutattak hozzá.⁵⁷ A görög forrásrészletet nemrégiben kritikai kiadásban megjelentető Baán István fel is hívta a figyelmet arra, hogy a két neves bizantinológus, Dölger és Wirth a császári levél kiadását hiteles eseménynek fogadta el, és az adománylevelé kiállítását 1452 ősze és 1453. május 29. közé tették.⁵⁸

⁵³ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, IV. 776.

⁵⁴ Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 36.; Baán: *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci*, 279. Az ágyú említése mint „bombarda horibilis” szerepel Leonardo püspöknél is: Leonardus Chiensis: *De urbis Constantinopoleos iacrura que ad sanctissimum Dominum nostrum divinum pontificem, Leonadri Chiensis humilis theologiae professoris, Mithylenaei archiepiscoposi, historia. Chronica Turcica*. II. (szerk.: Lonicer Philipp) Frankfurt am Main, 1578. 87.

⁵⁵ Dukas. In: Baán: *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci*, 361.

⁵⁶ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, IV. 776.

⁵⁷ Baán: *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci*, 422.; Makarios Melissénos (Pseudo-Sphrantzés): *Chronicon maius*. In: Uo. 443.

⁵⁸ Baán: *A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci*, 423.; Dölger, Franz – Wirth, Peter: *Corpus der griechischen Urkunden*. Teil 5, Regesten von 1341–1453. Verlag C. H. Beck, München, 1965. Nr. 3545.

Fessler azzal folytatja, hogy csak magyar belpolitikai okok kényszerítették Hunyadiat, hogy ne tudja az ígését teljesíteni. Ezt az eseményt Teleki József, a Hunyadiak korát máig legrészletesebben bemutató szerző a következőképpen magyarázta: Magyarországon a fiatal király, V. László (1453–1457), Habsburg Albert (1437–1439) magyar, német és cseh király utószülött (Ladislaus Postumus) fia volt a trónon, aki szintén örökölte Csehországot is, ahol helytartóként Pogyebrád György tevékenykedett. Mivel apja halála után néhány hónappal született, a magyar országgyűlés meghívta a trónra Jagelló I. Ulászlót (1440–1444). Polgárháború robbant ki a két király támogatói között, melynek végén Ulászló hívei győztek. A király halála a várnai csatában II. Muráddal (1421–1451) szemben utat engedett V. Lászlónak a trónra. Kiskorúsága miatt azonban Frigyes osztrák főherceg, a későbbi III. Frigyes császár (1440-től német király, 1452–1493 német–római császár) tartotta gyámság alatt, gyakorlatilag fogságban. Ebben az időszakban Hunyadi János viselte a kormányzói hivatalt. 1452 végére III. Frigyes politikai és fegyveres nyomásnak engedve elbocsátotta az ifjú királyt Magyarországra. V. László ezt megelőzőleg Bécsbe hívta össze a magyar országgyűlést, ahol decemberben személyesen jelent meg Hunyadi János is. Itt mondott le a kormányzóságról, ugyanakkor felvette a magyarországi főkapitány címet, amely a hadi ügyekben elsőbbséget biztosított neki. A fenti történések miatt van az, hogy a magyar krónikák az 1453-as év eseményénél mindig kiemelik az ifjú király hazatértét.⁵⁹ Ebből látható, hogy a hazai forrásadatok semmit sem tudnak Hunyadi és a bizánci császár kapcsolatáról. Így tehát Hunyadi tervezett szerepe Konstantinápoly védelmében az életrajzára vonatkozó egyéb adatok alapján megnyugtatóan nem tisztázott. Tudjuk, hogy 1453 kora tavaszától kezdve Pozsonyban, Temesváron, Kolozsváron, majd Besztercén járt. A hosszú kormányzói hivatala után hatalmas birtokot kapott a királytól Erdély északi részén a besztercei grófi címmel együtt.⁶⁰ A bizánci krónikások, Sphrantzés és Dukas leírásai, ti. hogy az ostrom alatt több magyar követség is megfordult a török táborban, ettől függetlenül lehetségesek.

Itt kapcsolódunk vissza Fesslerhez, aki szerint Hunyadi követséget küldött II. Mehmedhez, amelyben bejelentette, hogy átadta a kormányzást V. Lászlónak, tehát a köztük született békeszerződés érvényét veszítette. Ebben jelezte, hogy a szultán vagy függessze fel az ostromot, vagy pedig kezdjen tárgyalásokat az ifjú királlyal. Röviddel ez után újabb magyar követség érkezett Edirnébe, immár a királytól, amely szintén a város ostromának feladását követelte. Ezt a követséget egészen addig visszatartották, amíg a város sorsa be nem teljesedett.⁶¹

Bármennyire is meglepők a bizánci krónikák leírásai az ostrom idején a magyar követ-ségek megjelenéséről, egy európai párhuzam alapján mégis teljesen lehetséges. Két okleveles adat szól arról, hogy III. Frigyes már 1453 januárjában, tehát Rumeli Hisari felépülése és az ostromra való előkészületekről való tájékozódás után felszólította II. Mehmedet, hogy azonnal hagyja abba a város elleni tevékenységét.⁶² Az okmányt tartalmazó korabeli német kéziratos másolati könyvben nem csak a szultánnak szóló levél szövege maradt fenn, ha-

⁵⁹ Teleki: *Hunyadiak kora Magyarországon*, II. 267–271.

⁶⁰ Uo. 271.

⁶¹ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 776.; Dukas. In: Baán: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci, 362.

⁶² III. Frigyes császár II. Mehmed szultánnak, Wienerneustadt, 1453. január 22. ÖStA HHStA Reichsregister Band. P. 150v-151r.; Heinz, Grill: Die älteste „Turcica“ des Haus-, Hof- und Staatsarchiv. *MÖStA* (Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs), 3. (1950) 128–142.

nem egy másik dokumentum is, amelyet III. Frigyes a bizánci császárnak címzett. Ebben a császár a bizánci császártól szabad és vámmentes átvonulást kért két német ferences, a nürnbergi Franciscus Scheftersheimer és a bambergi Johannes számára a bizánci császár területén, mivel azok visszatérőben voltak a rendházukba, Konstantinápolyba.⁶³ Az ő feladatunk volt, hogy III. Frigyes tiltakozó levelét kézbesítsék II. Mehmednek. Ezek alapján nem tűnik lehetetlennek, hogy magyar követségek is megfordulhattak II. Mehmed környezetében, hiszen a magyarok céljai ebben az esetben azonosak voltak a császárral.

Visszatérve Fessler munkájára, mint mondtam, kritikusan szemlélte a katolikus egyház szerepét. Elítélte a pápa politikáját, aki a vészhelyzetben lévő városra rá akarta kényszeríteni a firenzei egyházunió döntéseinek bevezetését. A bizánci császár kénytelen volt maga is bocsánatot kérni a pápától, hogy az ígéretüket nem teljesítették. A pápa egyházi legátust küldött Konstantinápolyba, a volt kijevi metropolitát, Izidort, aki ekkor Thesszaloniki kardinális volt, hogy felügyelje a keleti és a nyugati egyház egyesülését. Izidorral ekkor érkezett meg Konstantinápolyba a genovai Giovanni Gustiniani, aki hozott magával kétezer embert, akik az ostrom alatt szinte végig kitartottak a város védelmében.⁶⁴ Mint ismeretes, Izidor Chios szigetén meglátogatta az ottani latin püspököt, Leonardót, aki elkísérte Konstantinápolyba. Ennek az utazásnak az eredményeképpen született meg a város ostromának sokszor emlegetett leírása, amely számtalan kiadást és feldolgozást megért.⁶⁵ Ezzel Fessler szinte minden forrás birtokában olyan rálátással bírt az ostrom történéseire, amely a művét a modern feldolgozások szintjére emeli.

Fessler a katolikus–ortodox ellenségeskedést kihangsúlyozva kiemelte azt, hogy 1452. december 12-én Izidor katolikus szertartást mutatott be az Aya Sofiyában, és a misébe belefoglalta V. Miklós pápa és az elüldözött bizánci pátriárka, Georgios nevét is. Ekkor hangzott el a híres bizánci államférfi és hadvezér, Loukas Notaras szájából a híres mondat: inkább látna szultáni turbánt a görög templomban, mint pápai tiarát vagy kardinális fejfedőt. Fessler felhívta a figyelmet arra, hogy II. Mehmed a város elfoglalása után új bizánci pátriárkát nevezett ki Georgios Skolarios személyében, aki már az ostrom idején figyelmeztette a népet: elhagyták az Istent az itáliaiak miatt. A szerző szerint Konstantinápolyban a pápát tekintették elsősorban Antikrisztusnak, s csak utána következett Mehmed szultán.⁶⁶ Mindezeket Schmitt sem hallgatta el, csak az értelmezésében megtartotta a katolikus szempontokat.⁶⁷

Fessler Dukas alapján – mint már érintettem – alaposan kitért Orbán ágyúöntő mester tevékenységére. Orbán (nála Urbán) egy óriási és két valamivel kisebb ágyút készített, amelyekkel naponta csak hétszer lehetett lőni. Mivel a mester nem tudta az ágyúkat irányítani, eleinte nem voltak sikeresek. (Közbevetve említtem meg, a szemtanú, Niccolo Barbaro egyáltalán nem említi, hogy a török tüzérség ne értette volna a mesterségét.) Fessler április 11-re tette az ágyúk ostromállásba helyezését.⁶⁸ Fessler Dukas szerint megjegyezte, hogy a török táborba megérkező magyar követ, feltehetőleg Hunyadi János embere mutatta meg,

⁶³ III. Frigyes XI. Konstantin számára. ÖStA HHStA Reichsregister Band. P. 151r-151v.

⁶⁴ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 778.; Setton csak 200 embert említ. Ld. Setton, Kenneth M.: *The Papacy and the Levant (1204–1571)*. Vol. II. The Thirteenth Century. The American Philosophical Society, Philadelphia, 1978. 111.; Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 37.

⁶⁵ Leonardus Chiensis: *De urbis Constantinopoleos*, 84–102.

⁶⁶ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 781.

⁶⁷ Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 33.

⁶⁸ Barbaro: *Diary of the Siege of Constantinople 1453*.

hogyan kell használni az ágyút. A követ három, háromszöget alkotó pontba irányította a lövést, s az így képes volt a falakat lerombolni.⁶⁹ Beszámolt a továbbiakban arról, hogy miképpen próbálta a török flotta sikertelenül megakadályozni a Chiosról érkezett öt nagy hajó bejutását az Aranyszarv-öbölbe. Fessler ehhez a beszámolóhoz Sphrantzés, Dukas és Chalcocondylés leírását használta. Schmitt ezek közül csak Chalcocondylésre építette a munkáját.⁷⁰ Ehhez hozzáteszem, Niccolo Barbaro szerint a chiosi hajók befutása az Aranyszarv-öbölbe pontosan április 21-én történt.⁷¹ Ő is megörökítette a bizánci történetíróknál is meglévő részletet, miszerint a szultán a lovasaival a partra jött, s onnan nézte végig a keresztény hajók győzelmét. Nem lepődhetünk meg, hogy a szintén szemtanú, Leonardo püspök is említést tett róla.⁷²

Ezután Fessler Sphrantzés és Dukas alapján bemutatta, miképpen szállították át a törökök egy éjszaka alatt 80 könnyű gályát a marha- és juhzsírral bekenet gerendákon Beşiktaşból az Aranyszarv-öbölbe.⁷³ A kronológiai rendet jól tartó Niccolo Barbaro ezt április 23-ra tette. Fessler ki is hangsúlyozta, hogy a Galatában lévő genuaiak ezt meg is akadályozhatták volna, de nem tették. Mint tudott, közvetlenül Konstantinápoly elfoglalása után alávetették magukat a szultánnak, aki görög nyelvű ahdnámében biztosította jogaikat.⁷⁴

A védelem kilátástalansága okán a császár megpróbált békét kérni a szultántól, de az olyan feltételeket szabott, amit nem fogadhatott el: Sphrantzés és Chalcocondylés alapján a szultán a város átadását követelte, a császár távozását, a lakosok tulajdonukkal történő szabad elvonulását. A védők között is feszültség keletkezett, különösen Gustiniani és Loukas Notaras között, amelyet a vallási ellentét élezett ki.⁷⁵

Fessler arról is beszámolt, hogy az ostrom idején V. Miklós újabb segítséget akart küldeni a városnak. A raguzai érseket, Timoteus Maffeit nevezte ki a pápai flotta admirálisának és ki is adta a parancsot az indulásra. Az ellenséges táborban elterjedt a hír, hogy erős felmentő flotta érkezik, ugyanakkor Hunyadi jelentős magyar sereggel úton van a város védelmére.⁷⁶ Ennek forrása szintén Sphrantzés, illetve a nevében 1573–1575 között alkotó Makarios Melissénos monembasiai metropolita volt.⁷⁷

Szintén görög forrásokra építve beszámolt egy égi tűneményről, amely előre jelezte az ostrom kimenetelét. Az ostrom 50. napján, május 25-én fény gyulladt ki a város felett, amelyet a Bizánci Birodalom védangyalának véltek. A törökök számára ekkor vált világossá, hogy miért nem tudták bevenni a várost, ezért könyörögtek a szultánnak, hogy hagyjon fel az ostrommal. Csandarlı Halil nagyvezír is ezen a véleményen volt. A következő éjszaka

⁶⁹ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 785.; Dukas. In: Baán: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci, 361.

⁷⁰ Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 40.

⁷¹ Barbaro: *Diary of the Siege of Constantinople 1453*.

⁷² Leonardus Chiensis: *De urbis Constantinopoleos*, 90.

⁷³ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 787.

⁷⁴ Hoci, İskender Yanko: *Galata'nın Osmanlılara Teslimi*. TOEM, 25 (1330. A.H.) 49–53.; Şakiroğlu, Mahmut: *Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara verdiği Fermanın Türkçe Metinleri*. Tarih Araştırmaları Dergisi, 21 (1983) 211–216.; İnalçık, Halil: *Ottoman Galata, 1453–1553. Essays in Ottoman History*. İstanbul, 1998. 271–376.

⁷⁵ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 789.

⁷⁶ Uo. 790.; Schmitt: *Imperatores Ottomanici*, I. 40.

⁷⁷ Makarios Melissénos (Pseudo-Sphrantzés): *Chronicon maius*. In: Baán: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci, 440.

azonban, éjfél előtt eltűnt az égi tűnemény, a szultán kiadta Zaganos pasának a parancsot az ostrom folytatására.⁷⁸

Hogy valamilyen égi tűnemény valóban jelen lehetett, azt a szemtanú, Niccolo Barbaro is megemlítette. Szerinte teliholdnak kellett volna látszani az égen, azonban a hold úgy kelt fel, mintha háromnapos lenne. Azonban négy óra elteltével teljesen kiegészült. Mind a két fél rossz ómennek tartotta a jelenséget,⁷⁹ amiről megemlékezett a két évszázaddal később alkotó Makarios Melissénos is.⁸⁰

Május 27-én a szultán kihirdette a csapatainak, hogy az ostrom most már nemsokára véget ér. Utolsó alkalommal szólította fel a várost a megadásra, amit Konstantin császár ismét elutasított. Állítólag a nagyvezír beüzente, hogy másnap teljes nyugalom lesz, aztán pedig megkezdődik az általános ostrom.⁸¹

A modern magyar történetírás két korai művének elemzése alapján úgy tűnik, hogy a felekezeti különbség mellett a legfontosabb eltérés abban áll, milyen mértékben használtak fel bizánci forrásokat. Ez a kijelentés azonban csak megszorításokkal igaz. Tudniillik nem minden bizánci forrás hordoz a többitől független ismeretanyagot. Forráskritikai szempontból nagyon fontos a neves magyar Bizánc-kutató, Moravcsik Gyula észrevétele, miszerint például a Pseudo-Sphrantzés néven emlegetett Makarios Melissénos vulgáris görög krónikája alapvetően Leonardo püspök latinul sokszor megjelent szövegére épült,⁸² mely megálapítást azóta egységesen elfogadta a bizantinológus szakma.⁸³ Az utóbbi években újra megjelentek Konstantinápoly elestének kútfői; új fordításban elérhetővé váltak az alapforrások, nemrégiben elkészültek a legújabb elemző tanulmányok is Marios Philippides és Walter K. Hanak tollából.⁸⁴ Összevetve a legújabban megszülető munkákat és a 18–19. század fordulóján latinul és németül írt magyar beszámolókat, megállapítható, hogy azok – bár nem a mai tudományosság apparátusával dolgoztak – a korabeli lehetőségeik szerint igen megbízható képet rajzoltak Konstantinápoly bukásáról.

Befejezésképpen egy utolsó kérdésre keresek még választ: vajon Közép-Európába mikor érkezhettek meg Konstantinápoly ostromának és bukásának a híre, illetve ott milyen hatást gyakorolhatott? Sajnos a magyar források a királyi udvarból nem maradtak fenn, pedig a két magyar követség is bizonyára készített róla írásbeli jelentést. Viszont látszik, hogy Velence és a Bécsújhelyen székelő német–római császári udvar, Lengyelország, Párizs és a birodalmi hercegek és városok, továbbá természetesen a magyar udvar között élénk levelezés folyt 1453. május 29-ét követően.

Az első megmaradt adatot a velencei dózse, Franciscus Foscari küldte Velencéből 1453. július 27-én, amelyben beszámolt a város bukásáról. Nincs rá bizonyíték, de lehetséges, hogy az ostrom utolsó napján az Aranyszarv-öbölből kitörő és jó széllel dél felé mene-

⁷⁸ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 790.

⁷⁹ Barbaro: *Diary of the Siege of Constantinople 1453*.

⁸⁰ Makarios Melissénos (Pseudo-Sphrantzés): *Chronicon maius*. In: Baán: A XIV–XVI. századi magyar történelem bizánci, 441.

⁸¹ Fessler: *Die Geschichten der Ungern*, VI. 791.

⁸² Moravcsik, Gyula: *Bericht des Leonardus Chiensis über den Fall von Konstantinopel in einer vulgärgriechischen Quelle*. *Byzantinische Zeitschrift*, 44. (1–2) (1951) 428–436.

⁸³ Philippides, Marios: *The Fall of Constantinople: Bishop Leonard and the Greek Accounts*. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 22. (1981) 287–300.

⁸⁴ Philippides – Hanak: *The Siege and the Fall of Constantinople*.

külő velencei hajó, amelyen a krónikás Niccolo Barbaro is rajta volt, vihette haza a híreket, amelyet a dózse minden érdekelt keresztény uralkodónak ismertetett. Valószínűleg ezt a beszámolót kapta meg a magyar királyi udvar is.⁸⁵ Az elveszett források esetében az összehasonlító eredmények nagy szolgálatot tesznek a kép megalkotásában. A német császárok levelezésének elektronikus kiadása, a *Regesta Imperii* alapján 52 olyan oklevelet találhatunk, amelyek 1453 januárjától (vagyis a Rumeli Hisari építésétől) 1457 májusáig (vagyis Nándorfehérvár ostromának végéig) keletkeztek. (Az elektronikus kiadvány segítségével az oklevelek első kiadásai és a levéltári jelzetei is mind visszakereshetők.)

Az említett 52 okmány kivonata alapján látható, hogy milyen hatást váltott ki Európában, de szűkebb környezetünkben is Konstantinápoly bukása. A pápa a város eleste után közvetlenül parancsba adta III. Frigyes császárnak, hogy készüljön keresztes hadjáratra Konstantinápoly visszavívására. A hadjárat előkészületei éveken keresztül folytak, a Német-római Birodalom minden hercegének és birodalmi városának, továbbá a francia, a lengyel és a magyar királyoknak is szerepet szántak a fegyveres fellépésben. III. Frigyes mindenkit meghívott a küzdelembe, azonban ezek a törekvések szinte semmilyen eredményre sem vezettek. Csak annyi történt, hogy néhányan felvették a keresztet, akik aztán az oszmán-magyar békeszerződést feltehetően felmondó Magyarországra érkeztek. Ha a fentiekre figyelünk, egyáltalán nem meglepő, hogy az oszmán-magyar határvidéken, pontosabban Észak-Szerbia területén szinte azonnal megkezdődtek az összecsapások, amelyek aztán Nándorfehérvár 1456. évi ostromához vezettek. III. Frigyes propagandája fiktív leírásokkal és művészeti eszközökkel készült arra, hogy a császár miképpen fog bevonulni az ellenségtől visszafoglalt Konstantinápolyba. Ezen törekvésekkel szemben az igazság az volt, hogy a szultán elleni küzdelmet ténylegesen magára vállaló magyarok semmilyen támogatásban sem részesültek tőle.

Summary

The Fall of Constantinople in the Hungarian sources and Historiography

The primary question of the present study is whether the sources of medieval Hungary could add any new information to the general knowledge about the siege of Constantinople in 1453. The article presents reports about the siege of the Byzantine capital and besides draws attention to their sources and the possible borrowings from contemporary European chronicles. It can be stated that before the professional historiography starting in Hungary in the 18th century, the Hungarian sources concentrated mainly on the anti-Ottoman struggles of János Hunyadi, and the siege was just described in quite general. From the 18th century on the Jesuit historian, Nicolaus Schmitt and the Lutheran scholar, Ignaz Aurel Fessler brought changes. The Jesuit Schmitt wrote in Latin the first historical work on the Ottoman Empire in Hungary, while Fessler discussed the siege of Constantinople in detail in the summary of his great Hungarian history. Both used the then published full source database of their age, in which the Byzantine chronicles translated into Latin in the 18th century meant novelties.

⁸⁵ Pray: *Annales regum Hungariae*, III. 137–138.; Chmel n. 3087. In: *Regesta Imperii Online*, http://www.regesta-imperii.de/id/1453-07-27_1_0_13_0_0_3086_3087, letöltés: 2018. február 16.

Based on the above-mentioned sources, we examined whether it is possible that in 1453 there was still peace between Hungary and the Ottoman Empire and furthermore that two Hungarian embassies appeared during the siege in the Ottoman Empire, calling on the Sultan to abandon the siege.

Since two documents preserved in Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Vienna from the time of Emperor Friedrich III prove that the German-Roman emperor also urged the Sultan not to attack the city of Constantinople, it is probable, that the Kingdom of Hungary likewise made a similar move.